

ANUL I. 1995

altera 2

DREPTURI INDIVIDUALE • DREPTURI COLECTIVE

J. Herman Burgers

- FUNCȚIA DREPTURILOR OMULUI
CA DREPTURI INDIVIDUALE
ȘI COLECTIVE

Jack Donnelly

- DREPTURI ALE OMULUI,
DREPTURI INDIVIDUALE ȘI
DREPTURI COLECTIVE

Douglas Sanders

- DREPTURILE
COLECTIVE

Bodo – Cosmeanu

Mateffy – Margineanu

- ALTER ȘI EGO IN MINORITATE

Renate Weber

- INTRE SINCERITATE ȘI
IMPRESIONAREA
CONSILIULUI
EUROPEI

Andrei Roth

- CINE „A ADUS”
COMUNISMUL
ÎN ROMÂNIA?

Editori:

Smaranda Enache

Elek Szokoly

Colegiul editorial:

Gabriel Andreescu

Nicolae Harsanyi

Jakub Karpinski

Pierre Kende

Christoph Pan

Alan Phillips

Paul Philippi

William Totok

Dorin Tudoran

Varujan Vosganian

Secretar general de redacție:

Alina Cadariu

Redactori:

Anamaria Pop

Mihály Spielmann-Sebestyén

Liviu Vânău

---

altera este o revistă trimestrială editată de Liga PRO EUROPA, asociație neguvernamentală non-profit care își propune să stimuleze dialogul social, promovînd valorile pluralismului, respectul pentru diversitate și integrarea europeană.

Abonamente

în România: 12.000 lei/an; în străinătate: 50 USD/an
(cheltuieli poștale incluse)

Cont Banca Agricolă S.A. Sucursala Mureș
4596860100 (Lei); 47968601.300 (USD)

Adresa redacției:

altera

Liga PRO EUROPA

4300 Tîrgu-Mureș, P-ța Trandafirilor nr. 5, C.P. 1-154,

Tel/fax: 40-(0)65-168549, 40-(0)65-117584

E-mail: altera@lpe.sbnnet.ro

altera 2

ANUL I. 1995

Cuprins

Editorial 5

DREPTURI INDIVIDUALE • DREPTURI COLECTIVE

<i>Jack Donnelly</i>	
Drepturi ale omului, drepturi individuale și drepturi colective	7
<i>J. Herman Burgers</i>	
Funcția drepturilor omului ca drepturi individuale și colective	33
<i>Douglas Sanders</i>	
Drepturile colective	45

DIALOG

Un naționalism „bun“, un naționalism „rău“? 64

STUDIU DE CAZ

<i>Bodo — Cosmeanu — Mátéffy — Mărgineanu</i>	
Alter și Ego în minoritate (Majoritate, minoritate, victimitate)	80

DOCUMENT

<i>Renate Weber</i>	
Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare	93
Între sinceritate și impresionarea Consiliului Europei	107

CONVERGENȚE TRANSILVANE

<i>Victor Neumann</i>	
Sinagogi, rabini și instituția rabinatului în Banatul secolului al XVIII-lea	112

<i>Mihály Spielmann - Sebestyén</i>	
Statutul evreilor din Transilvania la sfârșitul secolului al 18-lea (Opinio de Judaeis)	120
<i>Lya Benjamin</i>	
Considerații despre specificul identității evreiești în Transilvania interbelică	128

ALTERA PARS

<i>Andrei Roth</i>	
Cine „a adus“ comunismul în România?	136

FETELE EUROPEI

<i>Anthony Alcock</i>	
Italia — Tirolul de Sud	147
<i>Klaus Carsten Pedersen</i>	
Danemarca și Germania Minoritatea germană din Danemarca și minoritatea daneză din Germania	161

ECUMENICA

<i>Paul Mojzes</i>	
Drepturile religioase ale omului în țările balcanice post-comuniste	170

RECENZII

Deportarea etnicilor germani din România în Uniunea Sovietică (1945)	188
Romii/Țigani: o minoritate europeană, în MRGI Report, 4/1995	189
Revista REGIO — Un instrument de prestigiu al clarificărilor conceptuale	191
National Minorities Who Are They?*	193

English Summary	196
-----------------	-----

Alter și Ego în minoritate

(MAJORITATE, MINORITATE, VICTIMITATE)

BODÓ ZOLTÁN — MARIUS COSMEANU

MÁTEFFY CSABA — PAUL MĂRGINEAN

De ce Alter/Ego ?

În numărul 1/1995 al revistei "Alteră" am publicat studiul intitulat "Alter/Ego țîrgumureșean", în cadrul căruia am prezentat rezultatele analizei de conținut aplicate cotidianelor din Țîrgu-Mureș, "Cuvîntul Liber", respectiv "Népujság", efectuată pe o perioadă de trei luni de apariție (23 decembrie 1989-17 martie 1990), încercînd să arătăm modul în care cele două ziare au filtrat acele evenimente, luările de poziție, presupunerile, intențiile și sentimentele care au amplificat starea tensionată din oraș cu puțin timp înainte de declanșarea conflictului.

De ce "Alter/Ego țîrgumureșean"? Primul motiv pentru care am ales acest titlu îl constituie polarizarea studiului în jurul a cîte două elemente de analiză, astfel încît două ziare au contribuit la confecționarea imaginii a două comunități, prin intermediul a două limbi, "împărțite" aproape uniform în Țîrgu-Mureș (aprox. 50%-50%), aceste elemente fiind de fapt purtătorii atributelor de "Alter", respectiv de "Ego" și viceversa. Aceasta a reprezentat sursa de inspirație pentru alegerea unei grile metodologice, în cadrul căreia, în ziarul "Cuvîntul Liber", "Alter" semnifică tot ceea ce aparține de "Ceilalți" (comunitatea maghiară), iar "Ego" tot ceea ce aparține de "Noi" (comunitatea română), în timp ce, în cotidianul „Népujság”, "Alter" e tot ce îi caracterizează pe "Ceilalți" (comunitatea română), "Ego" reprezentînd discursul despre "Noi" (comunitatea maghiară). Nu în ultimul rînd, dincolo de aceste aspecte, intenția noastră a fost și de a surprinde un alterego ascuns al identităților specifice celor două comunități etnice țîrgumureșene, încercînd să sfidăm maxima lui Wittgenstein : "Trebuie să taci despre ceea ce nu poți să vorbești"!

Despre “Alter/Ego” în general

Studiul inițial a cuprins cinci părți. Primele trei corespund unui număr identic de perioade, conturate fiecare în funcție de câte o temă dominantă în raport cu relațiile româno-maghiare pe care le-au analizat cele două ziare locale din Tîrgu-Mureș. Un capitol a fost consacrat unor aspecte generale ale raporturilor interetnice, în timp ce ultima parte a studiului lasă loc concluziilor generale. Subtitlul cercetării noastre (*De la consens la conflict în pachetele discursive ale celor două cotidiene*) explică de fapt succesiunea a trei mari faze. În perioada imediat următoare revoluției din decembrie 1989, ambele cotidiene au evidențiat aspectele locale ale evenimentelor de atunci prin articole ce accentuau consensul din revoluție. În studiul inițial am menționat faptul că primele semne nefavorabile (publicate în ziare) față de cealaltă comunitate apar în urma subiectului distribuirii ajutoarelor din străinătate, fiind criticate în „*Cuvîntul Liber*” în special Biserica Protestantă și Biserica Romano-Catolică pentru distribuirea inegală, în detrimentul populației românești, a ajutoarelor din străinătate (frustrarea comunității românești fiind cauzată în special de ajutoarele sosite pe linie bisericească, doar pentru credincioșii bisericilor amintite, biserici care de altfel sînt identificate ca și instituții ale comunității maghiare și automat confundate cu comunitatea maghiară). Deci o problemă care mai degrabă ar trebui să aparțină de domeniul economicului și al administrativului va apărea prin prisma “naționalului”. Semnele negative în legătură cu ajutoarele din străinătate, reprezintă doar latura manifestă a unei probleme mult mai complexe și — citîndu-l pe Ludwig Gumplowcz — ar fi cea a primejdiilor ce se ascund în întrecerea dintre “naționalitățile concurente” (“Konkurrenznationalität”)¹. Partea latentă iese la iveală odată cu primele revendicări ale comunității maghiare. Acest fapt capătă importanță în măsura în care apariția și formularea la nivel teoretic a unor drepturi de către reprezentanții comunității maghiare amplifică discursul “apreciativ defavorabil” la adresa “celuilalt”.

Publicarea în paginile cotidianului “*Népújság*” a acelor articole care puneau problema concretizării și particularizării drepturilor generale a declanșat o a doua perioadă, cea a “revendicărilor”. Acesta e momentul în care ziarul de limbă română, “*Cuvîntul Liber*”, inițiază un discurs contradictoriu în raport cu redacția de la “*Népújság*”, în principal în jurul separării liceelor tîrgumureșene “Papiu Ilarian” și “Bolyai Farkas”, în urma unei hotărîri guvernamentale, prin care din toamna aceluiași an, liceul “Papiu Ilarian” ar fi devenit liceu cu predare în limba română, iar liceul “Bolyai Farkas” liceu cu predare în limba maghiară. În studiul publicat am identificat această situație ca *problema manifestă-pilot*, asupra căreia vom reveni. Atașate ei au fost și celelalte revendicări ale comunității maghiare: reprezentativitate, inscripții bilingve, utilizarea limbii materne în

administrație și justiție, autonomie și autodeterminare, ale căror încercări de concretizare au condus la controverse succesive.

Actualitatea concretă a acestor dezbateri a lăsat însă treptat locul unor referiri, pe de o parte la trecutul de dinainte de 1918 (suferințele din trecut ale românilor ca minoritate națională, datorate maghiarilor), iar pe de altă parte la trecutul totalitar național-comunist (des evocat de partea maghiară ca perioadă a ignorării identității sale etnice, trecut caracterizat de o politică asimilaționistă). Ziarul de limbă română rememora perioada antebelică prin exemple ce culpabilizau guvernările maghiare, accentuând că ulterior anii postbelici, pînă la revoluția din decembrie 1989, privau în mod egal atît pe români cît și pe maghiari de drepturile universale ale omului. Aceste drepturi universale reprezintă pentru comunitatea maghiară prima sursă a legitimării unui discurs militant, diferit de cel al părții române. Pe măsură ce soluționarea problemelor cotidiene pare din ce în ce mai neverosimilă, accentul pus pe "trecuturi" devine din ce în ce mai evident. Această perioadă este cea a apelului la istorie. În acest sens, în a treia fază am încercat să arătăm felul în care presa locală activează trecutul, gazetarii maghiari subliniind mai ales "tîrgumureșenismul" din prima jumătate a secolului, apelînd la **istoria locală** (perioadă în care maghiarii erau majoritari în oraș), în timp ce ziarul "*Cuvîntul Liber*" face apel la **istoria națională**. Dacă revoluția a redus aparent distanța socială² dintre românii și maghiarii tîrgumureșeni, apelul la "istoriile" diferite, prin intermediul receptării neuniforme a drepturilor și revendicărilor minoritare, a favorizat starea conflictuală de mai tîrziu.

Majoritate, minoritate

1. *Simbolul*. Așadar, primele probleme serioase apar odată cu încercarea de concretizare a revendicărilor comunității maghiare din Tîrgu-Mureș, cu alte cuvinte, odată cu hotărîrea guvernamentală din 18 ianuarie 1990, conform căreia liceul „Bolyai Farkas” și liceul „Papiu Ilarian”, începînd din 1 septembrie 1990, vor funcționa exclusiv ca licee cu limba de predare maghiară, respectiv română. Publicarea hotărîrii guvernamentale în ziarul "*Népműjság*" este urmată de o precizare despre o hotărîre a Consiliului Județean Mureș al Frontului Salvării Naționale din data de 19 ianuarie 1990, conform căreia separarea școlilor intră în vigoare la data hotărîrii CJFSN Mureș. Această hotărîre pe plan local, publicată în presă, a fost primul eveniment care a generat reacții opuse în "*Cuvîntul Liber*" începînd din data de 20 ianuarie 1990, dată la care debutează de fapt a doua perioadă, a cărei caracteristică principală o constituie analiza controversată în cele două cotidiene a revendicărilor formulate de către comunitatea maghiară.

Între această dată și ziua de 9 februarie 1990 (cînd a fost suspendată hotărîrea guvernamentală inițială) devine transparent discursul ofensiv al

„Cuvîntului Liber”, care lasă loc în paginile sale protestelor venite din partea opiniei publice românești, unităților de învățămînt (profesori și elevi), Uniunii Vatra Românească, unor personalități ale orașului și, bineînțeles din partea redactorilor ziarului, fiecare din aceste categorii de emițători ai mesajelor atacînd nu numai hotărîrea de separare a școlilor, ci și pe potențialii autori ai separării (UDMR, elevii și profesorii maghiari), cu alte cuvinte comunitatea maghiară.

Astfel, ne aflăm în situația aparent paradoxală a unor reacții negative vis-à-vis de niște drepturi inițial acceptate în perioada imediat următoare revoluției, adică în faza aceluși consens aparent despre care am mai vorbit. Atributul de „aparent” descrie situația în care valorile democratice „cucerite” împreună prin învingerea „dușmanului comun” s-au făcut auzite prin presă la început doar ca sloganuri în ambele cotidiene (valorile democratice apar mai întîi doar la nivelul discursului utilizat de către cele două ziare). Ziarul de limbă maghiară „Népszás” va continua legitimarea discursului său prin valorile democratice, trecînd la particularizarea unor revendicări bazate pe acele valori, în timp ce „Cuvîntul Liber” rămîne doar la clamarea lor generală.

În acest timp, „Népszás” publică articole prin care sugerează o stare generală de satisfacție privind soluționarea unei părți a revendicărilor (construindu-și legitimitatea prin apelul la valorile democratice europene), precum și potențialitatea unei concretizări a întregului pachet de drepturi formulate anterior. Totodată, cotidianul de limbă maghiară lasă impresia unei poziții de expectativă în raport cu reacțiile celui alt față de propriile revendicări. Ieșirea din expectativă se produce după data de 9 februarie, cînd suspendarea hotărîrii de separare a școlilor refrustrează comunitatea maghiară care, continuînd să legitimizeze revendicările sale prin valorile democratice europene, va trece de la enunțarea și revendicarea drepturilor în plan teoretic la reflectarea planului acțional (de la manifestații și greve ale elevilor, pînă la marea demonstrație din 10 februarie 1990 — demonstrația tăcută cu lumînări și cărți pentru școlile maghiare, acțiune percepută de partea română ca o demonstrație de forță). Demonstrația din 10 februarie a reprezentat totodată și punctul culminant al acțiunilor revendicative.

Separarea școlilor este de altfel subiectul cel mai disputat, în această perioadă ambele cotidiene alocînd suprafețe mari articolelor despre această problemă (1818,44cm² — „Cuvîntul Liber” și 1286,27cm² — „Népszás”). Acesta este și motivul principal pentru care am ales această temă ca — *problemă manifestă pilot*. Considerăm chestiunea separării liceului „Bolyai Farkas” o problemă care a reprezentat un simbol pentru ambele comunități. Dacă în perioada dintre 23 decembrie 1989 - 18 ianuarie 1990 în cotidianul „Népszás” revendicările au apărut în diverse forme și direcții (reprezentativi-

tate, inscripții bilingve, problema limbii de predare, separarea școlilor, problema IMF), în următoarea perioadă, revendicarea liceului „Bolyai Farkas” va fi simbolul tuturor revendicărilor comunității maghiare. Dar în mod paradoxal, dacă în ziarul de limbă maghiară **chestiunea separării liceului** va însemna **simbolul revendicărilor** comunității maghiare, în ziarul de limbă română aceasta va deveni tot un simbol, numai că de data aceasta un **simbol negativ**, adică **separarea ca separatism**. Încercînd să fim mai expliciti, separarea liceelor ar fi însemnat pentru comunitatea maghiară garanția realizării tuturor revendicărilor formulate anterior, necesare pentru a scăpa de fricile din trecut, în special de teama de asimilare. Iar pentru comunitatea românească separarea (via separatism) ar fi însemnat un prim pas în drumul către atentarea la integritatea națională. Cu acestea am intrat în chestiunea cea mai fierbinte a problemei, amintind cele două teme sensibile pentru cele două comunități.

2. *Trecutul*. În cercetarea noastră, am intitulat partea care se referă la această problemă “funcția afectogenă a istoriei”. Intenția noastră a fost de a surprinde rolul jucat de către apelurile la istorie, constant practicate de către ambele cotidiene. La această categorie, în ambele ziare simbolurile, evenimentele și personalitățile istorice ocupă primul loc (1415,66cm² - în „*Cuvîntul Liber*” și 2106,18cm² - în „*Népujság*”). Diferența constă în “istoriile” la care se face apel.

“*Cuvîntul Liber*” folosește simbolistica istoriei naționale, cu un discurs naționalist agresiv, evocîndu-se mai ales evenimentele și sărbătorile naționale, care au un substrat ce ascunde conflictele anterioare dintre români și maghiari, sau dintre români și fostul Imperiu Austro-Ungar: 1 Decembrie 1918, răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan, dictatul de la Viena, atrăgînd adeseori atenția asupra modului în care românii și-au apărat și și-au cucerit drepturile naționale, dar mai ales asupra potențialității repetării unor astfel de evenimente. Sînt utilizate expresii de genul: “vigilență”, “conștiință națională”, “prudență”, “jignire la adresa poporului român”, etc.

Ziarul “*Népujság*” va apela în schimb la simbolistica locală (la patriotismul local), la un trecut preponderent maghiar al orașului prin scrieri despre istoria sa din primele decenii ale secolului, dar și despre personalitățile celebre ale locului, despre clădirile vechi din oraș, trimițînd indirect către existența unui posibil “tîrgumureșenism”. Acest “tîrgumureșenism” în schimb se află într-un conflict latent cu unele realități existente, pricinuite de schimbările survenite în cadrul structurii etnice în ultimii douăzeci de ani, actualmente populația românească și cea maghiară împărțindu-se aproximativ egal (proporție net diferită de cea de acum 25 de ani, cînd populația maghiară era majoritară, n. red.). Acest patriotism local apare din cînd în cînd și în forma unui naționalism neagresiv, dar cu nuanțe de aroganță, lezînd partea populației românești stabilită relativ recent în oraș.

Cele două "istorii" diferite pot fi corelate cu ușurință cu tipurile de naționalisme apărute în trecutul fiecărei comunități.

În prima jumătate a secolului trecut, datorită situației privilegiate a boierimii românești și implicit datorită concepțiilor sale reacționare, datorită lipsei de putere a grupărilor liberale și în final datorită punctelor de vedere variate ale diverselor grupări naționaliste din Principate, toate acestea au avut un ecou slab în rîndul românilor din Transilvania (sau Bucovina și Basarabia). Singurul punct asupra căruia toți românii au fost de acord a fost dorința de unitate națională. Deci la vremea aceea singura formă de naționalism care a putut conta pe sprijinul tuturor românilor era cel care viza unitatea națională. Această formă de naționalism a oferit speranța în succesul final, după 1859 fiind ridicată la rangul de politică de stat, astfel oficialitatea a devenit liderul mișcării naționale. În acest sens, forma pe care a luat-o naționalismul românesc este cea a **naționalismului birocratic**³, unde interesele națiunii sînt prescrise de către cei care guvernează și orice opoziție față de clasa conducătoare constituie un act antipatriotic (*P. Sugar, 1969*). Naționalismul va fi identificat nu numai cu națiunea și statul, ci și cu guvernămîntul (conducerea politică).

În perioada totalitară, acest tip de naționalism primește forma **național-comunismului birocratic**, clasa conducătoare atașînd unei politici de omogenizare a populației și o politică de asimilare a grupurilor minoritare sau, altfel spus. așa-numitele politici de "unificare" (*M. Dogan & D. Pelassy, 1993*).

Perioada posttotalitară păstrează unele caracteristici ale totalitarismului. Una dintre ele este și inerția **naționalismului birocratic**. În acest context, orice opoziție vis-à-vis de interesele puterii-națiune și, prin urmare, orice revendicare din partea unui grup etnic dornic să-și afirme identitatea națională, frustrat totodată din cauza cîtorva decenii de omogenizare forțată, este interpretată ca un act antinațional. Așa se explică folosirea istoriei naționale ca element consensual unificator în cazul pericolului potențial (revendicările).

În cazul naționalismului maghiar din secolul trecut, acesta a fost privit de către nobilimea maghiară ca o nouă dovadă a corectitudinii credinței lor în singura sursă de legitimare a puterii lor, națiunea identificată cu clasa. Și-au rezervat dreptul de a decide cînd și pe cine trebuie să admită, și la ce nivel, ca membru în națiunea politică. Ei au considerat participarea în viața politică a țării nu ca un drept, ci ca un privilegiu bazat pe documentele istorice feudale și pe tradiție. Naționalismul lor a rămas consecvent exclusivist, pînă la sfîrșitul celui de al doilea război mondial, legat de tradiții și cu conștiință statală. Acesta a fost denumit **naționalismul aristocratic** (*P. Sugar, 1969*).

Rămășițele sale pot explica aroganța mai sus-amintită. Atitudinile și comportamentul comunității maghiare ca majoritate culturală în orașul Tîrgu-Mureș (rolul primordial în ctitorirea orașului, istoria orașului, simbolurile vechi care

țin în special de comunitatea maghiară) lezează comunitatea românească (aroganța exclusivistă a acestor atitudini). Astfel localismul este cel care primează în cazul apelului la istorie în cotidianul de limbă maghiară (de exemplu una dintre cele mai des amintite perioade se leagă de numele primarului modernizator al Tîrgu-Mureșului György Bernády și de perioada de glorie a orașului, epocă în care comunitatea maghiară era majoritară). Toate acestea amplifică sentimentul de minoritate culturală al comunității române din oraș.

În țările totalitare “importanța decisivă a socializării politice” și “simplificarea limbajului politic” sînt două caracteristici esențiale ale procesului de socializare (*M. Dogan & D. Pelassy*) Funcționînd ca inerție post-totalitară, competiția pentru instrumentele socializării (în principal educația) se intensifică în vederea participării cu o pondere cît mai mare la acest proces. Iese la iveală, astfel, conflictul între încercarea de obținere a instrumentelor de socializare (revendicate pe de o parte pentru a transmite importanța menținerii identității naționale și conștientizării drepturilor de către partea maghiară), și continuarea evidențierii și perpetuării valorilor și intereselor considerate naționale (de către partea română, în spiritul naționalismului birocratic explicat anterior). Fiind filtrat în presa locală, acest conflict apare ca o competiție pentru mecanismele de socializare și primește forma socializării politice prin mass-media.

Astfel, acel simbol “comun” despre care am vorbit mai sus, începînd cu ultima perioadă de analiză, va apare doar prin prisma “trecutului”, scoțînd la iveală în special temerile celor două părți. Abordarea aceleiași probleme (simbolul) în variante diferite, scoate la iveală stratificarea verticală în detrimentul celei orizontale, pe dimensiunea etnică.

3. *Limbajul.* Vom încerca în rîndurile următoare să arătăm felul în care stilul jurnalistic filtrează caracteristicile de a dialoga ale celor două ziare din Tîrgu-Mureș.

Agresivitatea. O minoritate, fie ea etnică, rasială sau confesională are întotdeauna ceva de apărut. Adoptînd de fiecare dată strategii de luptă, reprezentanții unei minorități utilizează imperative specifice, de genul : “vom apăra”, “nu vom permite”, “vom lupta pentru”, “contestăm”, “protestăm”. Cu toate că din punct de vedere semantic verbele de mai sus se împart în “defensive” și “ofensive”, ele au întotdeauna o încărcătură agresivă, nu atît prin forma lor, cît prin reacția pe care o provoacă destinatarului, alimentînd acele “schimburi de incriminare” despre care am mai vorbit (*T. Shibutani, 1986*). În această ordine de idei, cele două publicații tîrgumureșene analizate se confundă cu acest stil. Tonul posesiv (“școala noastră”, “orașul nostru”, “țara noastră”, “biserica noastră”, “profesorii nostri”, “trecutul nostru”, etc.), folosit de către ambele cotidiene în mod frecvent, accentuează polarizarea și distanța socială dintre cele două comunități, sau mai bine zis dintre cele două minorități.

Poetismul. Deși diferită ca stil în cele două ziare, înclinația lirică se adresează acelei categorii de cititori, însetată de nostalgia trecutul glorios și panicată de viitor, cu alte cuvinte ne întîlnim cu o psihoză a melancoliei. Același stil poetic (și retoric) se păstrează și în cadrul discursului militant (ofensiv sau defensiv) al celor două ziare. "Cuvîntul Liber": "...Cum putem pretinde că ne iubim ca oameni adevărați închizîndu-ne fiecare în carapacea lui, sticlindu-și sufletul cu tot felul de zorzoane spirituale zgomotoase, pescuite din arsenalul rău mirositor al unor minți exaltate..." Ironia (zorzoane zgomotoase), metafora (carapacea), senzațiile olfactive (rău mirositor), trimiterea psihiatrică (minți exaltate) sînt fără nici o îndoială instrumentele unui limbaj cel puțin agresiv. Ziarul "Népuság" fabrică adesea imagini cu trimitere religioasă, utilizînd același stil poetic: "...Bat clopotele prin cuvinte chemătoare, se aprind împreună luminile a sute de mii de lumînări și se mișcă tumultul încremenit în neputință ani de zile..." Evocarea pericolului potențial ("clopot"), memoria și vigilența ("lumînări") sînt mijloacele de acțiune ale unui "tumult" care s-a trezit pentru a-și recîștiga trecutul. Acest stil este specific ambelor cotidiene, făcînd uz de figurile caracteristice discursului retoric, necesar pentru a întreține în rîndul cititorilor nostalgia, precauția, imaginea luptei; se atașează adeseori religiosul de sentimentul național, multe dintre articole fiind semnate de preoți, care tind să joace un rol în viața socială și politică a orașului.

Proiectivitatea. Un organism frustrat se simte întotdeauna rău (pur și simplu), în pericol, apărîndu-se uneori de o imagine artificială de dușman, astfel încît adoptă predispoziția de "a crede că în lume se petrec lucruri sălbatice și periculoase: această proiecție exteriorizează impulsuri emoționale inconștiente" (Th. Adorno & co. 1950). Un eveniment sau un mesaj neutru sau cel mult izolat este interceptat ca un preambul al unei strategii al cărei final ar corespunde unei veritabile catastrofe. Astfel și cele două ziare au apelat adesea la principiul "cine fură azi un ou mîine va fura un bou". "Cuvîntul Liber": "...Astăzi-dascălii, mîine-părinții!..." ; "...cui servește atunci ideea de separare..." sau "... cine i-a îndemnat..." ; "...educatori sau instigatori?..." etc. "Népuság": "...oare ce e în spatele sloganurilor...", "...cui folosește...", "...tehnologia asimilării noastre..."

Autismul. Conștiința de minoritar reprezintă mentalitatea unui purtător care se simte singur, neînțeles, înconjurat de forțe care-i vor răul, ceea ce duce în final la autoizolare, lamentare și introvertire, avînd adesea ca simptome adiacente, tendințele distructive (E. Fromm, 1969). Presa de limbă maghiară din Tîrgu-Mureș recurge la încercarea de a interioriza problemele, lăsînd adesea impresia inutilității exteriorizării cerințelor comunitare, indicatorul cel mai relevant în acest sens fiind frecvența articolelor care tratează problemele proprii (5703,91cm2 - „Népuság”), revendicările proprii și nu în ultimul rînd lamentările proprii. În ceea ce privește varianta "românească" a autismului,

aceasta avîndu-și argumentarea inițială în faptul (relevat în mod indirect adesea și în "Cuvîntul Liber") că în primele decenii ale secolului XX populația românească din zonă era preponderent rurală. Prin procesul de industrializare și urbanizare din anii '60—'70 se declanșează fenomenul demografic de imigrare a populației românești dinspre mediul rural spre orașe, astfel încît și la Tîrgu-Mureș balanța procentuală înclinată pînă atunci de partea populației maghiare s-a echilibrat treptat. Această situație este de fapt o specie a migrării rural-urban și a problemelor ivite din cauza aceasta, în acest caz căpătînd în plus și o nuanță etnică. Noua comunitate românească adoptă o atitudine frustrată față de vechea populație maghiară, care constituie în acest caz grupul de referință.

Perversiunea masochistă. Această caracteristică semnifică oarecum complacerea în postura de minoritar pe care o afișează cele două comunități. Practic, ne aflăm în situația în care fiecare parte încearcă să profite de sadismul celuilalt, străduindu-se să nu piardă vreun atac sau vreo jignire ce i se adresează. Fiecare parte are practic nevoie de cealaltă, atît pentru a provoca suferință, cît și pentru a "profita de ea". Cel care se simte slab se autoumîlește adesea, analizînd și complăcîndu-se îndelung în propriile suferințe, provocate de partea cealaltă (*E. Fromm, 1969*). Asistăm în acest fel la o serie de monologuri paralele ineputabile și adesea iresponsabile. Așadar, dacă prezentul nu oferă destule motive pentru ceartă, trecutul e întotdeauna la îndemînă.

Intenția noastră nu a fost de a transforma acest studiu într-o lucrare de sociolingvistică, citatele menționate servind doar pentru a sugera stilul jurnalistic al presei locale în perioada analizată. Ambele cotidiene utilizează mai puțin informația brută, lăsînd mai mult spațiu mesajelor, prin utilizarea metaforei, ironiei, tropilor, substantivării exagerate, abundenței de adjective (etichete). (O analiză de limbaj exhaustivă, diferită de metodologia analizei de conținut necesită nu numai refacerea grilelor metodologice, dar și o perioadă de timp mai îndelungată, în intenția noastră existînd însă un asemenea proiect pe prima jumătate a anului 1996).

4. Temerile. Percepția realizării revendicărilor unora, ca pericol pentru siguranța celorlalți, reflectă o situație similară unei stări competiționale conform unui joc cu sumă nulă, cîștigul uneia dintre părți fiind considerat o pierdere de către cealaltă parte, și reciproc. De fapt, principala problemă în ceea ce privește relațiile dintre români și maghiari este că cele două etnii au percepții opuse asupra principalelor probleme discutabile (*M. Kivu, 1994*). Astfel, simbolul "comun" se transformă în funcție de memoria trecutului, în rîndul românilor reluîndu-se ideea necesității apărării integrității teritoriale, iar pe de altă parte, revine la suprafață frica maghiarilor față de un plan de asimilare al majorității.

Cele două temeri au corespuns în cadrul cercetării noastre la două subcategorii de analiză, pe care le-am intitulat "Integritate teritorială", care

ocupa o frecvență de apariție ridicată în "Cuvîntul Liber" (18 articole), fără a fi analizat în "Népujság" (0 articole), respectiv "Asimilare" (pression psychos- sis), prezentă cu 24 de articole în ziarul "Népujság" și doar 2 în "Cuvîntul Liber". fiecare ziar analizînd doar tema frustrantă corespondentă propriei comunități. Vom încerca în continuare să explicăm de ce aceste două surse de frustrare sînt de fapt intermediarul dintre simbolurile specifice celor două comunități și tehnicile de descărcare (defulare) ale acestor frustrări. În această ordine de idei am amintit faptul că separarea școlilor devine pentru populația maghiară din Tîrgu-Mureș un simbol pozitiv al tuturor revendicărilor părții maghiare, în timp ce același simbol capătă încărcătură negativă în viziunea românilor, în sensul că această separare a celor două școli, ca eveniment izolat, este percepută ca un separatism continuu. Acest "separatism", despre care se vorbește în paginile ziarului "Cuvîntul Liber" poartă în descrierea dată de articolele publicate și o serie de alte adjective ale aceluiași simbol, perceput negativ: "exclusivism", "anarhie", "apartheid", "destabilizare", "vrajbă", "izolaționism", "discriminare". Avînd deja valoare de simbol, lupta pentru cucerirea lui atrage după sine convingerea că obținerea acestui simbol e de importanță majoră pentru ambele comunități. Astfel, nesatisfacerea revendicării-simbol ar duce, în opinia maghiarilor, la nesatisfacerea revendicărilor în general, ceea ce în percepția lor ar facilita acel potențial proiect de asimilare, în timp ce o posibilă concretizare a simbolului negativ „separatismul” ar fi, în percepția comunității române, un principal mijloc de a pune în pericol integritatea teritorială a României. De menținerea sau pierderea simbolului depinde tipul de conștiință a celor două comunități țîrgumureșene. Ceea ce atrage atenția este faptul că menținerea sau pierderea acestui simbol coincide în perspectiva celor două comunități cu menținerea sau pierderea principalului mecanism de socializare și anume educația, ceea ce conduce la o competiție pentru dobîndirea unei ponderi cît mai mari în cadrul acestui mecanism. Pierderea simbolului aruncă automat în postură de "victimă" populația maghiară, în timp ce populația românească se autoidentifică în situația de majoritate "lezată". În ceea ce privește heteroidentificarea, ambele părți se percep reciproc ca agresori în raport cu simbolul ce trebuie apărat. Atît poziția maghiară, cît și cea română ne creează o imagine de disconfort, tipic comportamentului unor comunități frustrate, fie acestea victime sau părți lezate (jignite). Corelînd aceste tipuri de conștiință cu ipoteza "frustrare-agresare" - *dacă un organism este blocat sau împiedicat în realizarea scopurilor propuse, el tinde să se întoarcă în mod agresiv împotriva sursei de frustrare, percepută astfel* - putem spune că, pe de o parte, comunitatea română adoptă o atitudine de *frustrat-lezat*, caracteristică, în mod aparent paradoxal, unei conștiințe de minoritar, rezultatul în principal a doi factori: proporția populației maghiare în oraș la acea oră și trecutul

minoritar. Ceea ce explică în mare măsură apelul la istoria națională și nu locală, în presa analizată. (Wievorka M., 1994). Pe de altă parte, comunitatea maghiară recurge la o atitudine specifică de *frustrat-victimă*, izvorită din comportamentul unei minorități și amplificată de nesatisfacerea unor revendicări. Aceste conștiințe, pe de o parte de "lezat", pe de altă parte de "victimă", sprijinite pe un limbaj agresiv și un comportament frustrat ne determină să ne punem o legitimă întrebare:

Două minorități la Tîrgu-Mureș?! Nici o majoritate?

În această ultimă parte vom încerca să argumentăm ipotezele de mai sus cu rezultatele efective ale cercetării inițiale. Nu am vorbit în această lucrare despre o subcategorie de analiză care, atît în "*Cuvîntul Liber*" cît și în "*Népujság*" ocupă un loc important. Este vorba despre raporturile româno-maghiare în general (2319cm² — în „*Cuvîntul Liber*” și 2019,56cm² — în „*Népujság*”). Deși cele două ziare încearcă să ne convingă că relațiile interetnice sînt primordiale, ziarul de limbă maghiară se ocupă mai ales de reprezentanții propriei comunități, în timp ce "*Cuvîntul Liber*" analizează în principal reprezentanții celeilalte comunități, astfel încît ambele cotidiene sînt preocupate de aceeași problemă,... comunitatea maghiară (!). Întoarcerea spre sine a minorității maghiare se poate explica prin frustrat — victimitatea sa, în timp ce românii se întorc împotriva a ceea ce i-a lezat, etalîndu-și frustrat — lezarea.

Atît conștiința și comportamentul de victimă, cît și conștiința și comportamentul de lezat reprezintă de fapt două fațete ale aceleiași mentalități frustrate: aceea de minoritar. Deși ambele comunități afișează argumente de majoritar — maghiarii se autoidentifică în postura de majoritate culturală (ceea ce semnifică grupul deținător al valorilor urbane tradiționale tîrgumureșene), în timp ce partea română accentuează postura de majoritate națională (etnică) —, fiecare argument în parte devine complementar în raport cu cealaltă comunitate. Astfel, justificările succesive ale majorității culturale (comunitatea maghiară) frustrează partea română, aceasta din urmă etalînd un comportament de minoritate (evident culturală), în timp ce aroganța majorității naționale (românești) activează comportamentul de minoritar al comunității maghiare. Neputînd scăpa de conștiința de minoritar, fiecare parte încearcă să adopte atitudini și comportamente de majoritar. Avem de a face în mod aparent cu două majorități (una națională, una culturală), în realitate însă fiind vorba de două minorități. Așadar, două minorități (Alter și Ego în minoritate)? Nici o majoritate?

Aflîndu-ne în situația în care două cotidiene (respectiv două comunități?!) sînt centrate pe o singură problemă: plasarea mentalității și atitudinii de minoritar (frustrat — lezat/frustrat — victimă) pe primul plan, care polarizează cele două părți, se ajunge în final la premisele unui conflict latent, ale cărui forme manifeste depind de activarea lui (Shibutani T., 1986).

Dintr-o altă perspectivă, poziția de victimă (prezentată pînă acum ca fiind o simptomă a statutului de minoritar), poate fi interpretată și ca un loc social pentru care se duce o veritabilă competiție. "Nimeni nu vrea să fie o victimă, nu e nimic plăcut în această situație, dar toți vor să fi fost, fără a mai fi; statutul de victimă e obiectul unei aspirații... Situația de victimă îți dă dreptul de a te plînge, de a protesta, de a reclama; și dacă nu vor să rupă orice legătură, ceilalți sînt obligați să satisfacă aceste cereri. E mai avantajos să rămîi în rolul victimei decît să primești o reparație pentru ofensa suportată (dacă ofensa a fost reală): în locul unei satisfacții de moment, se păstrează un privilegiu permanent, atenția și recunoașterea celorlalți este asigurată. Nou în zilele noastre este faptul că rolul victimei individuale este revendicat în spațiul public" (*T. Todorov, 1995*). Din punctul de vedere al studiului nostru, putem aminti faptul că o asemenea victimizare colectivă poate fi interpretată ca o urmare a reculului valorilor democratice, astfel încît poziția de victimă sustrage colectivitatea de la orice responsabilitate socială, rol avantajos, dar pasiv. În cazul comunităților transilvane funcționează adesea renunțarea la identitatea individuală, ieșind în evidență doar identitatea etnică, astfel încît fiecare membru al comunității maghiare, respectiv române, tinde să se manifeste ca un apartenent docil la grupul care a cîștigat în societate statutul de victimă. "Dacă se stabilește într-un mod convingător că un anume grup a fost incorect tratat în trecut, i se deschide acum o linie de credit inepuizabilă" (*T. Todorov, 1995*).

În contextul în care în spațiul geografic al Transilvaniei, ambele comunități (română și maghiară) se sprijină pe această linie de credit, justificîndu-și permanent comportamentul prin acest mecanism, există potențialitatea nu doar a neasumării unei responsabilități sociale, dar și cea a unor conflicte viitoare.

Prin lucrarea de față am încercat să pătrundem în analiza a ceea ce literatura de specialitate numește sociologia relațiilor interetnice. Deși la baza studiului s-a aflat materialul publicat în presa locală țîrgumureșeană, pe parcursul studiului am fost nevoiți să apelăm și la bagajul conceptual al altor discipline adiacente, printre care sociologia politică. Acesta este poate unul din motivele pentru care lucrarea cuprinde și pasaje deschise a căror cercetare exhaustivă ar necesita studii independente. Astfel, relațiile interetnice au fost analizate printr-un studiu — "evantai", și nu întîmplător am utilizat frecvent repetiția, în special a conceptelor, reluîndu-le în ipostaze diferite, tocmai pentru a le surprinde esența. □

NOTE

1. Aceste "Konkurenznationalität"-uri nasc "naționalismele de chiriași coabitantși", sînd la baza unor conflicte.

2. Distanța socială se definește ca fiind gradul de înțelegere prin simpatie (empatie) care există între două persoane, în cazul nostru, de etnii diferite.

3. P. Sugar folosește o tipologie a naționalismelor est-europene cu patru variante: *naționalismul burghez* (Cehia), *naționalismul aristocratic* (Ungaria și Polonia), *naționalismul popular* (Serbia și Bulgaria), *naționalismul birocratic* (România, Grecia și Turcia).

Referințe:

ADORNO, T. W. & FRENKELBRUNSWICK, E. & LEVINSON, D. J. & SANFORD, R. N. 1950, *The Authoritarian Personality*, New York, Evanston and London, Harper&Row Publishers

DOGAN, Mattei & PELASSY, Dominique, 1993, *Cum să comparăm națiunile*, București, Ed. Alternative

FROMM, Erich, 1969, *Escape from Freedom*, New York, Holt, Rinehart and Winston, Inc.

KIVU, Mircea 1994, "O abordare empirică a relației dintre români și maghiari" din *Revista de cercetări sociale*, anul 1, nr.4.

KRIPPENDORFF, Klaus, 1980, *Content Analysis/An Introduction to Its Metodology*, London, Sage Publication, Inc.

SHIBUTANI, Tamotsu, 1986, *Social Processes. An Introduction to Sociology*, Berkley, Los Angeles, London, University of California Press

SUGAR, Peter, 1994, "Nationalism in Eastern Europe" din *Nationalism*, (ed) Hutchinson J. & Smith A. D. Oxford and New York, Oxford University Press

TODOROV, Tzvetan, 1995, "De la cultul diferenței la sacralizarea victimei" din *Dilema*, anul 3, nr.130

WIEVIORKA, Michel, 1994, *Spațiul rasismului*, București, Editura Humanitas

*

BODÓ Zoltán (n.1968), student în anul IV al Facultății de Psihologie/Sociologie, specialitatea Sociologie, Universitatea de Vest, Timișoara. Membru fondator al *Research Unit Network*, cu sediul la Budapesta, care reunește specialiști din Europa de Est interesați în modernizarea educației în societatea de tranziție. A realizat cercetări despre mișcările studențești, problema emigrării, beneficiar al unei burse la Universitatea din Michigan, acordată de Fundația SOROS.

Marius COSMEANU (n.1967), student în anul IV al Facultății de Psihologie/Sociologie, specialitatea Sociologie, Universitatea de Vest, Timișoara. Președintele ASST (*Asociația Studenților Sociologi din Timișoara*), membru al unor organizații de specialitate din țară și străinătate.

MÁTÉFFY Csaba (1973 - 1996), student în anul III al Facultății de Psihologie/Sociologie, specialitatea Sociologie, Universitatea de Vest, Timișoara. Membru fondator al *Research Unit Network*, cu sediul la Budapesta. A participat la conferințe și seminarii naționale și internaționale. A colaborat cu IMAS, MIA.

Paul Alexandru MĂRGINEAN (n.1972), student în anul IV al Facultății de Psihologie/Sociologie, specialitatea Sociologie, Universitatea de Vest, Timișoara. A publicat articole în cotidiane locale, a participat la seminarii și conferințe de specialitate. Este membru al organizațiilor ASST (*Asociația Studenților Sociologi din Timișoara*), RUN (*Research Unit Work*), ASTT (*Atelierul de Sociologie a Tineretului din Timișoara*), LISOV-ART (*Light, Sound and Vision Art*).